

The article presents semantic-derivational analysis from patronyms to oikonyms. Seven Boyars nominated by the principle reflected in their names because of the name of the people by the name of their patron, it was found that the investigated territory actively functioning from patronymic model **-ychi** that emerged from the principle of nomination by the indirect (mediated) with person-nominator.

Key words: *Boykivshyna, Sambirshyna, oikonym, anthroponym, principle of nomination, model, etymon, slovenian autochthonous own personal file name.*

УДК 811.16.2'373.2(477.43)

Коханська А. О.

Хмельницький національний університет

ГІДРОНІМІЯ БАСЕЙНУ УШИЦІ

Топоніми (зокрема й гідроніми) з давніх часів привертають особливу увагу вчених, адже такі пропріальні одиниці входять до складу найдавніших шарів лексики і зазнають впливу багатьох мовних та позамовних факторів.

Метою нашого дослідження є аналіз лексико-семантичної структури, визначення етимології та мотиваційних особливостей гідронімів басейну *Ушиці*.

Ушиця має довжину 100 км, а площу басейну – 1196 км². Майже меридіонально тече в середній і нижній течії, а верхня утворюється від злиття трьох струмків біля с. Пільний Олексинець. Там *Ушиця* тече з північного заходу на схід. Річка протікає через Віньковецький, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Новоушицький та Ярмолинецький райони. У верхів'ї долина Ушиці видається плоскою, неглибокою і досить заболоченою, але вже в середній частині вона стає глибшою – до 150 м у нижній течії. Загалом Ушиця характеризується тим, що вона дуже звивиста, постійно меандрує [3, с. 214].

У „Словнику гідронімів України” зафіксовано 21 притоку *Ушиці*. Комплексне дослідження цих назв відсутнє, хоча етимологія окремих гідронімів висвітлена у працях С. Д. Бабишина, Л. Т. Масенко, Н. М. Торчинської і М. М. Торчинського, О. М. Трубочова, М. Т. Янка та інших топонімістів.

Етимологія, семантика твірної основи, мотивація гідронімів, екстралінгвальні відомості про їхні денотати подаються у вигляді словникових статей.

1. **Біла** – р., л. *Ушиці л. Дністра*; протікає біля с. *Грим'ячка* (Вн). Варіант н.: *Білуга* [СГУ]. Те саме, що і р. *Грим'ячка*. Н. зумовлена світлим кольором води і є субстантивованим квалітативним прикметником.

2. **Бобрик** – струмок, п. *Ушиці л. Дністра*. Варіанти н.: *Vobryk*, *Бобрієка* [СГУ], *Бобрикь* [ГССРИ]. Місцезнаходження не ідентифіковане; орієнтовно знаходиться у Дн. Поширений в Україні гідронім, в основі якого – зоолексема *бобер*.

3. **Болоти'стий** – потік, п. *Ушиці л. Дністра*; між рр. *Бобрик* і *Жванчик*. Варіант н.: *Болотистый* [СГУ]. Н. – субстантивований квалітативний прикметник, який вказує на заболоченість берегів гідрооб'єкта.

4. **Боло'тний**– струмок, п. *Ушиці л. Дністра*; між р. *Бобрик* і *Синюха*. Варіант н.: *Blotny* [СГУ]. Н. – субстантивований квалітативний прикметник, який вказує на заболоченість берегів гідрооб'єкта.

5. **Вовчок** – л. *Ушиці л. Дністра*. Протікає через н.п. *Слобідка-Кадіївська, Буйволівці, Жилинці, Правдівка, Шарівка* (Яр). Зоофорна демінутивна назва.

6. **Глибочок** – потік, л. *Ушиці л. Дністра*; протікає через с. *Іванівка, Глибочок* (Нв). Варіанти н.: *Głęboczek, Глембо(чекь), Глубочек* [СГУ]. Довжина – 22 км [КРВУ]. Місцеві жителі називають потік *Глибочок* (від назви сусіднього села *Глібів*). Імовіріше, що н. поселення мотивована гідронімом, який, у свою чергу, утворений від квалітативного прикметника шляхом його суфіксації.

7. **Грім'яч** – р., п. *Грим'ячки л. Ушиці л. Дністра*; протікає через н.п. *Грим'ячка* (Вн). Варіанти н.: *Бистриця, Ревуха* [7, с. 201]. Відгідронімна н. Друга н. походить від слов'янського ГТ *бистриця*, утвореного від основи *бистр-* за допомогою давнього гідронімічного суфікса *-иц(я)*. Б. Д. Грінченко фіксує слово і як ГТ („швидкий и шумний потік”), і як топонім („назва багатьох річок”) [4, с. 34]. В окремих довідниках ототожнюються денотати н. *Бистра* і *Бистриця* [9, с. 9], які, проте, реально існують у визначеному регіоні. Третя н. мотивована звуковими особливостями течії (особливо під час повеней).

8. **Грим'ячка** – р., л. *Малої Ушиці (Ушки) п. Ушиці л. Дністра*; протікає через н. п. *Мазники (Др), Вербка (Яр), Грем'ячка (Вн)*. Варіанти н.: *Гримячка, Быстрица, Б'луга, Ревуха, Грем'ячка, Нретіасзка* [СГУ]; *Біла, Білуга, Грем'ячка* [7, с. 342], *Гремячка* [ГССРИ]. Довжина – 20 км [КРВУ]. На нашу думку, р. – л. *Ушиці, л. Дністра*, що протікає через н. п. *Фаційівка, Яснозір'я, Грим'ячка (Вн)*. Н. виводять від діалектного ГТ *грем'яч* – „джерело, що стікає по кам'янистих породах”. Дослівно – „гучна річка” [14, с. 136]. Безперечно, на утворення н. мало вплив дієслово *гриміти*, що певним чином характеризує шум води річки, яка протікає горбистою місцевістю. Із характером течії пов'язані паралельні назви *Бистриця, Ревуха*, а із кольором води – *Біла, Білуга*.

9. **Жванчик** – р., п. *Ушиці л. Дністра*; між рр. *Болотистий і Синюха*; протікає біля н. п. *Великий і Малий Жванчик (Дн), Рункошів, Грушка (Км)*. Варіанти н.: *Żwanczyk, Żwańczyk, Жван* [СГУ]. Довжина – 29 км [КРВУ]. Н. виводять від іллірійського *zuap, zuen* у значенні „яма”, „річка, що тече глибокою долиною” з використанням демінутивного суфікса *-ик* [12; 14]. Сумнівними є гіпотези К. С. Баценко, яка н. виводить від *жван* (з давньосхіднослов'янського *чъбан* – „глиняний посуд для води”), та О. І. Соболевського, який вважає гідронім відантропонімним (сербське особове ім'я *Жван*) [11, с. 177].

10. **Кадіївечка** – потік, л. *Ушиці л. Дністра*; бере початок біля с. *Кадіївка*, протікає через н. п. *Шевченка, Нове Село (Яр)*. Варіанти н.: *Kadyjoweczka, Uszka, Кадыевечка* [СГУ]. Відойконімна демінутивна н. Паралельна н. – відгідронімна демінутивна.

11. **Млині'вка** –р., п. *Ушиці л. Дністра*; початок у с. *ВеликаПобійна*, тече через с. *Лисець (Дн)*, гирло поблизу с. *Тимків (Нв)*. Варіант н.: *Млуповка* [СГУ], „*Без назви*, довжиною 11 км” [КРВУ]. Н. походить від гідрографічного терміна *млин* і утворена шляхом його суфіксації.

12. **Олекса'ндрівка** – л. *Ушиці л. Дністра*, початок у с. *Пилити-Олександрівські (Вн)*; протікає через н. п. *Великий Олександрів (Вн), Гамарня (Дн)* [3, с. 188]. Відойконімна назва.

13. **Пирогі'вка**– л. *Ушиці, л. Дністра*; початок у с. *Петрашівка*, протікає через н. п. *Пирогівка, Станіславівка, Зіньків (Вн)* [3, с. 190]. Варіант н.: *Станіславівка*. Відойконімні назви.

14. **Побуя́нка** – р., п. Уишці л. Дністра; протікає через с. Сивороги, Мала Побіянка, Городиська (Дн). Варіанти н.: **Робуя́нка, Побоя́нка** (1825), **Побуя́нка** [СГУ]. Н. – суфіксальна відойконімна н.

15. **Поку́тинська** – р., п. Уики п. Уишці л. Дністра; протікає через с. Покутинці (Вн), Слобідка-Глушковецька, Проскурівка (Яр) [СГУ]. Н. – онімізований ад'ектонім з локативним значенням.

16. **Руда'** – р., п. Уишці л. Дністра; протікає через с. Солобківці й Тарасівка (Яр) [СГУ]. Н. виводять від слов'янського апелятива **ruda* у значенні „рудий, червонуватий” [14, с. 385] або ГТ *руда* зі значенням „болотиста лука; пасовище; висихаюче, вкрите рослинністю болото; долина зі стоячою неглибокою водою; заболочена рівнина, низовина тощо” [1, с. 97]. На нашу думку, те саме, що й *Ушка* (див. №23).

17. **Саме́ць** – потік, п. Уики п. Уишці л. Дністра; протікає через с. Проскурівка (Яр) [СГУ]. Н. походить від ГТ *samice* – „головне русло”. Поширення гідроніма на території України свідчить про те, що цей ГТ у формі чоловічого роду існував і в діалектах української мови [8, с. 67].

18. **Самка** – р., л. Уишці л. Дністра; протікає через с. Пирогівка, Станіславівка (Вн). Зафіксована у 1825 р. [СГУ]; „без н., довжиною 10 км” [КРВУ]. Н. – суфіксальний дериват (із зміною категорії роду), в основі якого – ГТ *samice* – „головне русло”.

19. **Синю́ха** – р., л. Уишці л. Дністра (Нв). Варіант н.: **Siniucha** [СГУ]. За Геродотом, носила назву **Ексампей**, що в перекладі означає „Святі шляхи”, у Д. Яворницького подано: „... **Синюха** іначе **Синяя** – вода, потурецьки **Гек-су**, т. е. „синя вода” [14, с. 401]. Безумовно, таке пояснення стосується н. лівої притоки **Південного Бугу**. Аналізований гідронім – суфіксальний відад'ективний дериват із квалітативним забарвленням.

20. **Студенка** – р., п. Уики п. Уишці л. Дністра; (колишній Летичівський повіт) [СГУ]. На нашу думку, те саме, що й **Студенька**. Найменування утворене від прикметника *студений* за допомогою суфікса *-к(а)* [14, с. 412].

21. **Студе́нька** – р., л. Уики п. Уишці л. Дністра; на нашу думку, л. Уишці л. Дністра; протікає через с. Вербка, Вербка-Мурована (Яр). Варіанти н.: **Studenka, Studeňka, Студенка** (1825) [СГУ]. Н. – субстантивована діалектна форма прикметника зі значенням „холодний”.

22. **Ставки́** – потік, п. *Ушиці* л. *Дністра*; протікає через с. *Морозів* (Дн). В основі н. – ГТ *ставок* зі значенням „заглибина на місці водойми; штучна водойма” [5, с. 81]. Плюральна назва.

23. **Стрiхiвськa** – р., п. *Ушки* п. *Ушиці* л. *Дністра*; протікає через с. *Стрiхiвцi*, *Проскурiвкa* (Яр) [СГУ]. Н. – онімізований ад’ектонім із локативним значенням.

24. **Ушиця** – р., л. *Дністра*; протікає через н. п. *Пiльний Олексинець* (Гр), *Нове Село*, *Томашiвкa*, *Соколiвкa*, *Лисiвкa*, *Суткiвцi*, *Борбухи*, *Крутi Броди*, *Корначiвкa* (Яр), *Адамiвкa*, *Зiнькiв*, *Черкасiвкa*, *Великий Олександрiв* (Вн), *Гамарня*, *Велика Кужелева*, *Минькiвцi*, *Городиськa*, *Притулiвкa Сокилець* (Дн), *Джуржiвкa*, *Кружкiвцi*, *Отрокiв*, *Тимкiв*, *Губарiв*, *Вахнiвцi* (Нв), *Липa*, *Гута-Чугорськa*, *Стара Ушиця* (Км).

Варіанти н.: „и собра Ѡ Бобробы. доже и до рѣкы **Оушиицѣ** и Проута” (1229), **Onczica** (1-а пол. XVII ст.), **Onczysa** (1674), **Ouszyska** (1685), **Ушиця** (1825), **Uszysa**; **Ужиця** (1829), **Uszysa Stara**, **Uszysa Wielka**, **Старая Ушиця**, **Onczysa**, **Вушиця** [СГУ]. Довжина – 122 км [КРВУ]. Етимологічні гіпотези: 1) від ст.-сл. *оушю* – „по лівий бік, ліворуч” у значенні „ліва притока”, що найбільш імовірно; 2) споріднення з гідронімом *Ужа* балтського походження; 3) від литовського *uosis*, діал. *ousis* – „ясен” [6, 5]; 4) від поширення на берегах рослин *оушь*, *ушь*: так наші предки називали один з видів дягелю – багаторічну трав’янисту рослину, яку з давніх часів вживали в їжу і для лікування [14, с. 418]. Н. ускладнювалася квалітативними прикметниками.

25. **Ушка** – р., п. *Ушиці* л. *Дністра*; *Ушка*; гирло вище р. *Глибiчок*; протікає через с. *Солобкiвцi*, *Тарасiвкa*, *Анорiївкa*, *Проскурiвкa* (Яр), *Слобiдка-Малiсвецькa*, *Сприсiвкa*, *Ярова Слобiдка* (Дн). Варіанти н.: **Ушка**, **М. Ушка** [СГУ], **Мал. Ушиця** [ГССРИ]. Довжина – 27 км [КРВУ]. Найменування утворилося від гідрооснови *Уш-* (див. № 23) і суфікса *-к(а)* [14, с. 420]. Н. ускладнювалася квалітативним прикметником.

26. **Ушка** – п. *Ушиці* л. *Дністра*; протікає через с. *Руда-Гiрчичнянськa*, *Велика Кужелева* (Дн). Варіант н.: **Вушка** [СГУ], **Ниж. Ушиця** [ГССРИ]. Довжина – 28 км [КРВУ]. Н. – див. № 24.

27. **Шарiвкa** – р., л. *Ушиці* л. *Дністра*; протікає через с. *Слобiдка-Кадийськa*, *Правдiвкa*, *Шарiвкa*, *Боднарiвкa*, *Борбухи* (Яр). Варіанти н.: „*narzeczeSzarowcze*” (1570), **Шаравка** [СГУ]. Гідронім утворений шляхом трансонімізації н. поселення.

Отже, гідронімія басейну *Ушиці* представлена створеними відносно недавно назвами, про які у пам'яті народу міститься певна інформація. Більшість онімів характер має квалітативний (*Біла, Бистриця, Болотистий, Болотний, Глибочок, Ревуха, Синюха*) та демінутивний (*Бобрик, Вовчок, Жванчик*). Досить поширеними є відойконімі (*Кадіївечка, Олександрівка, Пирогівка, Побуянка, Шаравка*), відгідронімі (*Грим'яч, Ушка*) та зоофорні (*Бобрик, Вовчок*) гідроніми.

Твірними основами для гідронімікону басейну *Ушиці* переважно виступали прикметники, географічні терміни, ойконіми та ад'ектоніми. Перетворення їх у назви гідрооб'єктів здійснювалося шляхом суфіксації, субстантивзації та онімізації.

Засвідчено двобічний зв'язок між гідронімами й іншими класами онімів, зокрема антропонімами (через проміжний етап – ойконіми).

На подальше дослідження чекають як назви інших приток *Дністра* (*Жарнівка, Жванець, Збруч, Мукиша, Смотрич, Студениця, Тернава*), так і мікрогідронімія краю (назви непротічних вод, джерел і криниць, заболочених місцевостей тощо).

Список умовних скорочень

Вн – Віньковецький район; *Гр* – Городоцький район; *ГССРІ* – Географическо-статистический словарь Российской империи; *ГТ* – географічний термін; *Дн* – Дунаєвський район; *ІМС* – Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область; *Км* – Кам'янець-Подільський район; *КРВУ* – Каталог річок і водойм України; *л* – ліва притока; *н* – назва; *Нв* – Новоушицький район; *н. п.* – населений пункт; *п* – права притока; *р* – річка; *с* – село; *СГУ* – Словник гідронімів України; *Яр* – Ярмолинецький район.

Список використаної літератури

1. Бабишин С. Д. Топоніміка в школі / С. Д. Бабишин. – К. : Радянська школа, 1962. – 122 с.

2. Географическо-статистический словарь Российской империи / под ред. П. П. Семенова. – Т. 1 – 5. – СПб., 1863 – 1885.

3. Говорун В. Д. Річки Хмельниччини / В. Д. Говорун, О. О. Тимошук. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2010. – 240 с.

4. Грінченко Б. Д. Словарь української мови / Б. Д. Грінченко – Т. 1 – 4. – К. : Наукова думка, 1996 – 1997.

5. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк – Луцьк : Настир'я, 1997. – 108 с.

6. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982 – 2007. – Т. 1 – 5.

7. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К. : Інститут історії АН УРСР, 1971. – 706 с.

8. Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля / Л. Т. Масенко. – К. : Наукова думка, 1979. – 102 с.

9. Маштаков П. Л. Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного) / П. Л. Маштаков. – Петроград, 1914. – IV, 57 с.

10. Словник гідронімів України / укладачі : І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін. – К. : Наукова думка, 1979. – 779 с.

11. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 549 с.

12. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1968. – 289 с.

13. Швеба Г. І. Каталог річок і водойм України : навчально-довідковий посібник / Г. І. Швеба, М. І. Ігошин, Є. Д. Гопченко. – Одеса : Астропринт, 2003. – 392 с.

14. Янко М. Т. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Т. Янко. – К. : Знання, 1998. – 432 с.

Анотація

У статті розглядається лексико-семантична структура власних назв рік басейну Ушиці, лівої притоки Дністра. Гідроніми аналізуються за семантикою твірної основи, також визначаються способи їхнього словотвору, етимологія та мотиваційні особливості.

***Ключові слова:** гідронім, назва річки, етимологія, квалітативна назва.*

Аннотация

В статье рассматривается лексико-семантическая структура названий рек бассейна Ушицы, левого притока Днестра. Гидронимы анализируются за семантикой образующей основы, также определяются способы их образования, этимология и мотивационные особенности.

***Ключевые слова:** гидроним, название реки, этимология, квалітативное название.*

Summary

The lexical and semantic structure of the proper names of Basin of Ushica river (left flux of Dnister river) and semantics of formative basis of hydronyms are analyzed in the article. Their word-formation, means etymology and motivational features are determined.

Key words: hydronym, river, etymology, qualitative name.

УДК 811.161.2'373.21

Купчинська З. О.
Львівський національний
університет імені Івана Франка

ЩОДО ХРОНОЛОГІЇ ОЙКОНІМІВ-ПЛЮРАТИВІВ

На сьогодні в лінгвістиці достатньо часто використовується часова та просторова характеристика мовних явищ, особливо це простежується в ономастиці, зокрема ойконіміці. Такий інтерес до хронології та ареалогії зумовлений специфікою об'єкта дослідження, адже ойконім є результатом тривалого процесу формування на відповідній території та за певних суспільно-історичних і природних умов, тому ойконіміка зобов'язана послуговуватися методами дослідження, що характерні не тільки для мовознавства, а й для історії та географії. Стратиграфія передбачає розгляд ойконімного матеріалу в трьох аспектах: ареальному, хронологічному та статистичному. Хронологія окремо взятого ойконіма чи цілого пласту географічних назв – складна система, зумовлена багатьма причинами: історією формування формантів, починаючи від апелятивного рівня; структурою та семантичним наповненням твірних основ географічних назв; екстралінгвальними чинниками, що суттєво впливають на появу відповідних пластів ойконімів, узалежнених від історичних та суспільних процесів.

В ономастиці є праці, де у рамках стратиграфії частково розглянуто хронологію слов'янської ойконімії різних типів [37; 1; 13; 11; 18; 28; 14]. Окремо ж хронологія архаїчних ойконімів-плюративів ще не опрацьована, а проблема часового виміру цілого пласту ойконімів є актуальною.